

A hátrányos helyzetűek tanulmányi sikerességének többszemponútú értelmezése

Hegedűs Roland: Kompetenciák – Hátrányok – Térségek. Avagy honnan, s hogyan jutnak el a hátrányos helyzetűek a felsőoktatásba?

A világ fejlődésével, az információk folyamatos megújulásával párhuzamosan az egyes kutatási területek is állandó változásban vannak. Így van ez az oktatáskutatással is, melynek egyik fő fókuszát M. Császár Zsuzsa és Wusching Á. Tamás (2016. 84.) a következőképpen fogalmazta meg:

„A huszadik század végére a tanulás kultúrája és a minőségi tudás vált a társadalmi-gazdasági fejlődés motorjává. Ez a társadalomkutatók figyelmét az oktatás-képzés rendszerének gazdaságra, társadalomra gyakorolt hatásának elemzése felé irányította. A tudás, az innováció és technológiai fejlettség terén jelentős térbeli különbségek vannak...”

Ebben a kutatási irányban, a neveléstudomány és az oktatásföldrajz határterületén helyezkedik el Hegedűs Roland kötete is, melynek témája a hátrányos és nem hátrányos helyzetű tanulók tanulói teljesítményének, felsőoktatásban való továbbtanulásának vizsgálata területi szempontok figyelembevételével.

A könyv egyik kiindulási pontját az adja, hogy a szakirodalom szerint a növekvő tanulói teljesítmény növekvő gazdasági teljesítményt eredményez, ami egyfajta öngerjesztő folyamat, mert egy jó gazdasági jellemzőkkel rendelkező terület az oktatás fejlesztésébe is többet tud investálni, ami pedig a tanulók

teljesítményének emelkedéséhez vezet. Természetesen ez negatív irányban is igaz, amikor az alacsony tanulói teljesítményekről és hátrányos helyzetű térségekről esik szó. A kutatás további kiindulási pontjait az oktatásban bekövetkező változások jelentik: a 2013. évi XXVII. törvény, ami a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos helyzetű kategóriákba sorolást átalakította; valamint a 2010-es években végbe menő jelentős iskolai fenntartóváltások. Mindezek nyomán a szerző kutatói kíváncsisága arra irányult, hogy a különböző társadalmi csoportok (hátrányos és nem hátrányos helyzetűek) között van-e területileg is megmutatkozó különbség az oktatáshoz való hozzáférésben, a középiskolai tanulói teljesítményekben, a felsőoktatási továbbtanulásban, ezen belül is a képzési szint és a képzési terület választásában.

A szerző a kötet első felében, három fejezetben többféle szempontból is alaposan előkészíti a későbbi kutatási eredményeinek értelmezését. Az első szakirodalmi fejezetben kitér a társadalmi, gazdasági, területi különbségekre, ahol ismerteti a magyar társadalom rétegződését, gazdasági mutatók alapján bemutatja a Magyarországon belül tapasztalható területi különbségeket, valamint áttekinti az iskolázottsággal és társadalmi fejlettséggel kapcsolatos szakirodalmat is. A következő fejezetben egyrészt a középfokú oktatási rendszer 2012. évi állapotát ismerteti, s ennek megfelelően például az egész kötetben az akkor használatos

középiskola-megnevezéseket használja: szakiskola, szakközépiskola, gimnázium, másrészt pedig az Országos kompetenciamérés (OKM) korábbi eredményeinek bemutatására törekszik. A harmadik szakirodalmi fejezetben a felsőoktatási továbbtanulás jellemzőit tekinti át a magyar felsőoktatás felépítésétől és működésétől kezdve a felsőoktatási intézmények vonzáskörzetén, a hallgatók intézményválasztását befolyásoló tényezők ismertetésén át a végzést követő munkaerőpiaci esélyekig. Bár a kutatott téma magyarországi vonatkozású, azonban Hegedűs Roland nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi szakirodalom ismertetésére is vállalkozik, s jó érzékkel emeli ki a hazai és külföldi kutatási eredmények közötti párhuzamokat. Az adatok értelmezését könnyíti, hogy számos térképi ábrával szemlélteti az információkat, ami nemcsak a szakirodalmi fejezetekben, hanem később a kutatási eredmények bemutatásánál is jellemző a kötetre.

A szerző saját kutatásában öt kérdés köré csoportosítja a hátrányos és nem hátrányos helyzetű csoport középiskolai tanulmányainak, illetve felsőoktatási továbbtanulásának vizsgálatát. A kutatás során a 2012. évi Országos kompetenciamérés 10. osztályos adatbázisain, a 2014. évi felvételi adatbázison és egy a 2016/2017-es tanévben felvett, saját, intézményválasztást befolyásoló tényezőket vizsgáló adatbázison végez SPSS programban statisztikai elemzéseket, majd az adatok jelentős részét MapInfo program segítségével térképeken ábrázolja. Az adatokat a legtöbb esetben kistérségi szinten elemzi, ami részletesebb képet mutat a megyei vagy régiós elemzésekhez képest, ugyanakkor nem túlzottan aprólékos az adatok értelmezése szempontjából.

Hegedűs Roland három fejezetben tárgyalja a kutatási eredményeit. Az elsőben a középiskolai tanulói teljesítmény területi vetületeit és az iskolák jellemzőit mutatja be. Az OKM adatait elemzi kistérségi szinten, külön vizsgálva a hátrányos és nem hátrányos helyzetű csoport teljesítményét, majd az eredményeket összeveti

a tanulóktól a családi háttér alapján elvárt értékekkel is. Az adatok megerősítik a korábbi kutatásokat, melyek szerint a családi háttér nagyon erős befolyásoló hatással van a tanulói teljesítményekre, azonban az eredményeknek új tudományos értéket ad a hátrányos és nem hátrányos helyzetű csoport elkülönített vizsgálata, valamint az elvárt érték számítása. A hátrányos helyzetű tanulók jobb eredményeket érnek el az ország centrumterületein, mint a periferiákon, s a jobb gazdasági mutatókkal rendelkező területen a hátrányos és nem hátrányos helyzetű csoport között kisebb a teljesítménykülönbség. A hátrányos helyzetűek az alacsonyabb tanulói eredményeket mutató, kevésbé szelektáló középiskolákba járnak, ami előrevetíti, hogy a felsőoktatásba való bekerülés esélyét már tulajdonképpen a középiskolaválasztás is befolyásolja. A hátrányos helyzetűek jobb eredményeket érnek el olyan középiskolákban, ahol magasabb a tanulók átlagos teljesítménye, s kevesebb a hátrányos helyzetű diák, de ezekbe a középiskolákba nehezebb bekerülni is.

A második empirikus fejezetben a szerző a hátrányos helyzetűek felsőoktatásba való bekerülését vizsgálja, melynek során figyelmet fordít a különböző képzési területekre, képzési szintekre, valamint a hallgatók intézményválasztására. Ez utóbbival kapcsolatban a legnagyobb hátrányos helyzetű létszámmal rendelkező vidéki felsőoktatási intézmény, a Debreceni Egyetem hallgatóinak intézményválasztását befolyásoló tényezőit is vizsgálja. A hátrányos helyzetűek a legnagyobb arányban segítő szakmákat választanak a felsőoktatási továbbtanulás során, így a sporttudományi, a közigazgatási, rendészeti, katonai, valamint az orvos- és egészség tudományi – ez utóbbi esetben nem elsősorban az orvosképzésben, hanem például az ápoló- vagy mentőtisztai képzésben vesznek részt – képzési területeken a legmagasabb az arányuk. A hátrányos helyzetű hallgatók aránya az egyre magasabb képzési szintek felé csökken, legnagyobb arányban a felsőoktatási szakképzésben tanulnak, míg legkisebb

mértékben mesterképzésben vesznek részt. Az osztatlan képzések közül a pedagógus képzési területet preferálják, ami nemcsak az abszolút számok tekintetében, de az arányokban is megmutatkozik. A hátrányos és nem hátrányos helyzetűek között különbség tapasztalható a felsőoktatási intézmény választásban is, mert a nem hátrányos helyzetűek akár távolabbi intézményeket is preferálnak, míg a hátrányos helyzetűek általában a lakóhelyükhöz legközelebbi képzést választják, vagy inkább a régiós központokat, és legkevésbé a fővárost.

A harmadik empirikus fejezet a felsőoktatásba bekerült hallgatók középiskoláinak egyes jellemzőit mutatja be. Hegedűs Roland összekapcsolta a felsőoktatásba felvett hallgatókat tartalmazó 2014. évi Felvi és a 2012. évi OKM 10. osztályos tanulók adatait tartalmazó adatbázisokat, amire korábbi neveléstudományi, illetve oktatásföldrajzi vizsgálatokban még nem volt példa. Az adatbázisok összefűzésének az volt az alapkoncepciója, hogy akik 2014-ben felvételt nyertek a felsőoktatásba, feltételezhetően két évvel korábban megírták a 10. osztályos OKM-teszteket. Az összekapcsolt adatbázis segítségével elemezhetővé váltak a felsőoktatásba bekerült hallgatók középiskolai tanulmányi teljesítményének területi különbségei, és az iskolák jellemzése több szempont, például az intézménytípus, fenntartók, a tanulók, a tanárok szakmai munkája vagy éppen a felvételi eljárás alapján. Az adatok szerint a felsőoktatásba bekerült hátrányos és nem hátrányos helyzetűek kompetencia-eredményei és az iskoláik jellemzői közeledtek egymáshoz. Ez azt jelenti, hogy a hátrányos helyzetűek középiskolai teljesítményét összehasonlítva a felsőoktatásba bekerült nem hátrányos helyzetűekével megállapítható: több munkát kell befektetniük ahhoz, hogy közel azonos teljesítményt érjenek el a nem hátrányos helyzetűekkel. A tanulók jó eredményeihez jelentős mértékben hozzájárul az iskolai környezet is, például a megfelelő személyi ellátottság vagy a pedagóguskar viszonylagos állandósága.

Hegedűs Roland összekapcsolta a felsőoktatásba felvett hallgatókat tartalmazó 2014. évi Felvi és a 2012. évi OKM 10. osztályos tanulók adatait tartalmazó adatbázisokat, amire korábbi neveléstudományi, illetve oktatásföldrajzi vizsgálatokban még nem volt példa. Az adatbázisok összefűzésének az volt az alapkoncepciója, hogy akik 2014-ben felvételt nyertek a felsőoktatásba, feltételezhetően két évvel korábban megírták a 10. osztályos OKM-teszteket. Az összekapcsolt adatbázis segítségével elemezhetővé váltak a felsőoktatásba bekerült hallgatók középiskolai tanulmányi teljesítményének területi különbségei, és az iskolák jellemzése több szempont, például az intézménytípus, fenntartók, a tanulók, a tanárok szakmai munkája vagy éppen a felvételi eljárás alapján. Az adatok szerint a felsőoktatásba bekerült hátrányos és nem hátrányos helyzetűek kompetencia-eredményei és az iskoláik jellemzői közeledtek egymáshoz.

A kutatás eredményeként összességében megállapítható, hogy a középiskolai szelekciót tovább erősíti a felsőoktatási felvételi rendszer, melynek következtében a tanulmányi teljesítményeket tekintve egy viszonylag homogén hallgatói közeg alakul ki, függetlenül attól, hogy a diákok hátrányos helyzetűek vagy sem. Mindez

azt is jelenti, hogy a hátrányos helyzetűeknek nagyobb energiabefektetéssel jár bekerülni a felsőoktatásba.

Hegedűs Roland könyvét ajánlom mindazoknak, akik érdeklődnek a hátrányos helyzet, a kompetenciamérések, a területiség alapú vagy éppen a neveléstudomány határterületein végzett kutatások iránt. A kötet több szakmai újdonságot is tartalmaz, nemcsak a témaválasztásában, hanem a hátrányos és nem hátrányos helyzetűek differenciált vizsgálatában, a kistérségi szintű elemzések végzésében, az elvártérték-számításban és az OKM-Felvi

adatbázis létrehozásában is. Azon nem szakmabeli olvasók számára is érdekes lehet a könyv, akiket érdekelnek az oktatással kapcsolatos kérdések, és szívesen időznek az adatok elemzésével.

Hegedűs Roland (2020). *Kompetenciák – Hátrányok – Térségek. Avagy honnan, s hogyan jutnak el a hátrányos helyzetűek a felsőoktatásba?* Debreceni Egyetemi Kiadó.

Sebestyén Krisztina
Nyíregyházi Egyetem

Irodalom

M. Császár Zsuzsa & Wusching Á. Tamás (2016). Oktatás és tér. Válogatás az oktatásföldrajz nemzetközi és hazai kutatásaiból. *Iskolakultúra*, 26(4), 84–95.